

Hospodářské a sociální poměry na Stonařovsku ve 40. letech 19. století

LUBOMÍR PELTAN

1. Úvod

Stonařovsko tvořilo ve středověku samostatný statek, který se stal po jeho prodeji v roce 1530 součástí jihlavského panství.¹ Kromě městečka Stonařova to byly vesnice Nevcehle, Prostředkovice, Suchá spolu se zaniklými středověkými osadami Regenholtzem, Pfaffendorfem a Falknovem (Sokolíčkem).

Až na Nevcehli² setrvala všechna jmenovaná místa do konce feudalismu v roce 1848 v rámci jihlavského panství, přičemž Falknov byl znovu obnoven parcelací dvora v roce 1778³ stejně jako Stonařovu blízký Otín,⁴ který jako zaniklou středověkou osadu koupila jihlavská městská rada v roce 1505.⁵

Stonařov, Otín, Prostředkovice, Sokolíčko a Suchou spojoval společný farní a školní obvod.

Cílem této práce je přispět k poznání hospodářských poměrů ve vymezeném regionu a sociální situace jeho obyvatel na sklonku feudalismu před nástupem agrárně technické revoluce. Obsahem je demografická charakteristika a popis území z hlediska specifických klimatických, agrotechnických a agropedologických poměrů, druhové skladby lesního porostu, jeho hospodářského využití, ekonomických podmínek zemědělského hospodaření na základě sledování nákladů na provoz hospodářské usedlosti a cenových poměrů. Práce je založena na studiu archivních písemných pramenů. Obsažnými zdroji informací o situaci venkovského obyvatelstva sledovaného období jsou katastrální fondy. První z nich je matrika výnosu pozemkového z roku 1820, která sloužila pro daňové provizorium do roku 1850. Z matriky byl využit sumář pozemkové výměry a peněžitého výnosu a dále seznam všech domů v daňové obci Stonařov. Dalším pramenem pro poznání tradičního agrárního prostředí na Stonařovsku jsou pro 40. léta 19. století katastrální vceňovací operáty distriktní vceňovací komise z roku 1844. Obsahují přípravný materiál pro konečné zpracování do elaborátu stabilního katastru, jehož účelem byla reforma pozemkové daně.

Operáty jsou zachovány pro každou daňovou obec Stonařovska. Je v nich proveden podrobný popis každé obce z hlediska místopisného, hospodářského a sociálního. Z příslušného materiálu byl v největší míře využit oceňovací elaborát, na něj pak navazující protokoly komise lesní a komise hospodářské týkající se peněžních a naturálních nákladů vydaných na provoz selské usedlosti a protokol o cenách plodin v uvedených obcích.

Indikační skici mapovací komise stabilního katastru z roku 1835 obsahují zákresy jednotlivých parcel domů, domovní čísla, pozemky se jmény jejich držitelů a pomístní jména. Sloužily jako podklad pro vyhotovení definitivního parcelního protokolu a později jako pomůcka při odhadování výnosu jednotlivých pozemků. Poskytly obrazový materiál pro přílohu.

2. Hospodářské a sociální poměry

K charakteristice klimatických podmínek nejen na území Stonařovska, ale celého jihlavského okolí patří skutečnost, že podnebí zde bylo kromě vysoké polohy ovlivňováno studenými větry od severovýchodu a severozápadu, kdy se zvláště na podzim s přibývajícím chladem objevovala mlha, brzy nato vystřídaná zimou se spoustou sněhu a mrazy, které přetrvávaly dlouho do dubna. Krajně nepříznivě se na rostlinstvu a stro-mech projevovala jinovatka.⁶

Vzhledem ke značné svažitosti terénu a nepatrné vrstvě ornice s malým množstvím humusu bylo často i v příznivých letech obtížné vypěstovat dostatečné množství produktů, aby byla zajištěna jak obživa početného obyvatelstva, tak i dostatek krmiva pro domácí zvířectvo. To se projevilo ve výběru a skladbě obilovin a případných snahách o zavádění nových druhů plodin.

Z ovoce se zde dařilo švestkám a slívám, které v okolí Jihlavy, pokud mohly v teplých letech vyžrát, měly zvláště šťavnatou a aromatickou chuť. Pro své vynikající chuťové vlastnosti měl velkou proslulost tzv. jihlavský tuřín⁷ pěstovaný jak v zahrádkách, tak na polích.

Lesy a lesní ostrůvky, dotvářející charakteristiku kraje, zaujímaly většinou svahy kopců, pahorky, stráně a roklinaté prohlubně. Vedle několika menších rybníků se na obou koncích Stonařova v severojižním směru nalézaly dva velké vrchnostenské rybníky.

Kromě hospodaření v zemědělství se také provozovalo řemeslo, přičemž pletařské výrobky nacházely odbytu až v Maďarsku. Poměrně hodně zde bylo cukrářů. Mnozí se živili obchodem s ovsem a všeobecně se u obyvatelstva dal pozorovat sklon ke spekulativnímu podnikání. V obci se konaly tři výroční trhy spolu s dobytčími. První v den po sv. Marii Hromničné, druhý po sv. Petru a Pavlu a třetí na sv. Václava. Každý týden v sobotu byl týdenní trh.⁸

2.1. Pozemková výměra, roční peněžitý výnos z pozemků⁹ a seznam domů ve Stonařově¹⁰ v roce 1820

Podle matriky výnosu pozemkového činila výměra vrchnostenských polí a lesů 105 jiter¹¹ 870 čtverečních sáhů¹² s výnosem 145 zl. 4 kr., obecních polí, luk, pastvin a lesů 243 j. 12 čtv. s. a 327 zl. 8 kr., poddanských 1142 j. 326 čtv. s. a 5 573 zl. 27 kr. výnosu.

Největším pozemkovým majitelem byl Frantz Schmidt, staré č.p. 10, nové 21 se 46 j. 654 čtv. s. C.k. poštovník Josef Gottlieb měl 41 j. 1024 čtv. s. Farské pozemky se rozkládaly na 28 j. 1501 čtv. s.

Základem domovní daně třídní z roku 1820 byl počet obytných místností a okolnost, zda měl dům patro či nikoliv. Výše domovní daně byla od 20 kr. v první třídě do 30 zl. v poslední dvanácté.

Roční daň 20 kr. byla placena ze šesti domů s pokojem, 119 domů s pokojem a komorou, čtyř domů s pokojem a dvou komorách, čtyř domů s pokojem o dvou komorách, tří domů se dvěma pokoji a 45 domů s dvěma pokoji a komorou.

Jeden zl. byl placen z deseti domů o dvou pokojích a dvou komorách, pěti o třech pokojích a jedné komoře, dvou o třech pokojích a dvou komorách.

Z pošty o pěti pokojích a jedné komoře se platilo 2 zl., fary o šesti pokojích a dvou komorách 4 zl. a zájezdního vrchnostenského hostince o sedmi pokojích a třech komorách ročně 6 zl.

V obci bylo 197 domů, z toho 195 přízemních. Dva měly jedno poschodí. Celkem měly 284 pokojů a 207 komor. Domovní daň činila 86 zl.

Pozemkovými majiteli byli 4 třičtvrtělánici, 28 půllánků, 4 tříosminkáři, 18 čtvrtlánků a 5 osminkářů, domkáři obývali 137 domů. Z živností byli uvedeni kramář, mlynář a hostinský. Nacházela se zde fara, škola, pošta, radnice (obecní dům), mýto, obydlí mýtného a pastouška.

2.2. Popis obcí

V katastrálních oceňovacích elaborátech každé zdaňované obce¹³ jsou uvedeny podrobné topografické údaje, počty obyvatelstva podle zaměstnání, množství a druh hospodářského zvířectva, přehledy pěstovaných kultur, charakteristiky zemědělských produktů, výše naturálních výnosů, kvalita a složení půdy.

Stonařov se nacházel vzdálen 1 a 3/4 míle neboli tři a půl, Otín čtyři, ostatní obce tři hodiny od Jihlavy, která byla daňovou vrchností. Patronát farního kostela sv. Václava ve Stonařově patřil městu Jihlavě. Obec měla ve vlastnictví triviální školu o dvou třídách, do které chodily děti ze jmenovaných vsí.

Komunikační osou od jihu na sever byla c.k. poštovní erární silnice z Vídně do Prahy, udržovaná c.k. silničním fondem ve velmi dobrém stavu. Při ní stál vrchnostenský zájezdní hostinec a císařská pošta. Na erární silnici se od západu napojovala komerční silnice z Třeště a od jihozápadu z Telče. Obě byly řádně vybudovány a udržovány obecní konkurencí v dobrém stavu. Všechny tři komunikace měly pevnou vozovku. Poštovní silnice byla šoséovaná již dříve.

Obyvatelé docházeli do Jihlavy na týdenní trh, který byl každý čtvrtek.

Městečko bylo rozloženo v hlubokém údolí, které k němu sestupovalo od jihovýchodu a západu a odtud pak směřovalo severním směrem. Středem katastru a přes městečko vedl od jihu k severu potok Jihlávka, který v obci poháněl mlýn o dvou složeních.

V Prostředkovicích se na Jihlávce nacházel mlýn o třech složeních s vodní stoupou na dracení krup a pilou na řezání prken. Vodní pila se zároveň využívala k zavodňování luk. V katastru Otína byly rybníčky u severovýchodních hranic a směrem na severozápad od obce. V těchto místech se nacházely prameny, od nichž byla potrubím přiváděna do vsi voda.

Po celém katastru Stonařova byly rozšířeny louky a pastviny. V Otíně směřovaly hlavně z jihu, od východu a západu k obci v hlubokém údolí, v Prostředkovicích byly mezi poli a v lesích při západním okraji hranice. Zahrady se vyskytovaly pouze u domů.

Významnější kusy lesa se ve Stonařově nalézaly jihovýchodně u obecních hranic a v jižní části katastru, kde byly ve vlastnictví města Jihlavy. V Otíně na jihovýchodních a západních částech území rovněž jako městský majetek. Prostředkovické lesy byly jen v nepatrných začátcích západně ve vlastnictví obce a jednotlivců. Vysoký les se v Suché nacházel ve významnějším množství severovýchodně a severozápadně u obecních hranic a byl v držení jednotlivců a obce.

2.3. Obyvatelstvo, jeho sociální skladba a zaměstnání

2.3.1. Počet obyvatel a domů podle výsledku revize konskripčního sčítání populace v roce 1843

Ve Stonařově bydlelo 1941 obyvatel, 920 mužů a 1021 žen ve 448 domácnostech a 214 domech, v Otíně 204 obyvatel, 94 mužů a 110 žen ve 26 domácnostech a 27 do-

mech, v Prostředkovicích 169 obyvatel, 93 mužů a 76 žen ve 33 domácnostech a 23 domech, Sokolíčku 90 obyvatel, 47 mužů a 43 žen ve 22 domácnostech a 15 domech, Suché 305 obyvatel, 147 mužů a 158 žen v 61 domácnostech a 30 domech.

Práci v zemědělství vykonávalo 79 rodin ve Stonařově, 21 v Otíně, 15 v Prostředkovicích, 13 v Sokolíčku a 25 v Suché. Dalším způsobem obživy bylo řemeslo. V tomto oboru bylo zastoupeno 99 rodin ve Stonařově, 4 v Otíně, 5 v Prostředkovicích, 2 v Sokolíčku a 25 v Suché. Řemeslem i zemědělstvím se živilo ve Stonařově 12 rodin a po jedné v Prostředkovicích, Sokolíčku a Suché.

Největší podíl na počtu obyvatel v samotném Stonařově měla skupina venkovského proletariátu, jak dokazuje 252 nádenických rodin, jejichž členové pracovali převážně v zemědělství a lese. V Otíně jich bylo 19, v Prostředkovicích 12, v Sokolíčku 6 a v Suché 31. Jinými činnostmi se zabývalo 6 rodin ve Stonařově a jedna v Otíně.

2.3.2. Rozdělení zemědělského obyvatelstva podle výměry půdy a druhu založení

Ve Stonařově na dominikální i rustikální půdě hospodřili 2 třičtvrtělánici o výměře 30–40 jiter, 17 pololáníků s 20–30 jitry, 29 čtvrtláníků s 10–18 jitry a 30 osminoláníků se 2–4 jitry. Kromě toho zde byl 1 zahradník a 129 domkářů bez polí, kteří se živili částečně řemeslem, částečně nádeničinou.

V Otíně bylo všech 21 čtvrtláníků emfyteutů, kteří obdělávali pozemky bývalého vrchnostenského dvora. Žili zde ještě 4 domkáři bez polí.

Stejně tak tomu bylo v Sokolíčku, kde užívalo půdu 13 čtvrtláníků. Jeden domkář bez polí provozoval zčásti řemeslo, zčásti pracoval jako nádeník.

V Prostředkovicích se nacházely dominikální i rustikální pozemky, na kterých hospodařili 4 třičtvrtělánici o výměře 30–40 jiter, 8 pololáníků s 20–25 jitry, 2 čtvrtlánici s 12–15 jitry, 1 domkář s poli a 7 domkářů bez polí, kteří vykonávali též řemeslo a příměm nádeničili.

V Suché byly rovněž dominikální a rustikální pozemky. Jeden celoláník obhospodařoval 70 jiter, 3 třičtvrtělánici 50–60 jiter, 7 pololáníků 30–35 jiter, 5 čtvrtláníků 12–15 jiter, 7 čtvrtláníků dominikalistů 12–15 jiter. Dále zde byli 2 domkáři s poli a 4 domkáři bez polí.

Ve větších hospodářstvích byli obyčejně dva koně, šest volů, čtyři krávy, dvě až tři tekového nebo obyčejného pluhu, bran se železnými nebo dřevěnými špicemi, kos, srpů a dřevěných hrábí.

2.3.3. Přehled policejně přihlášených živností a řemesel k roku 1843

Ve Stonařově se provozovala následující řemesla a živnosti: 16 punčochářů, 12 ševců, 7 obchodníků obilím, 6 řezníků, 6 kovářů, 5 cukrářů, 4 bednáři, dále zde bylo po 3 pekařích černého chleba, nájemcích výčepu lihovin, kolářích, podkovářích, 2 pekařích, mlynářích, krupařích, kožešnicích, stolařích, plátenicích, zámečnicích, povoznicích, podstavkářích,¹⁴ kramářích, po jednom provazníkovi, mydláři, nájemci vinného šenku, hostinském, obchodníkovi, kloboučnickovi, výrobci houní, sedláři, řemenáři, natěrači a zedníkovi.

V Otíně byli 2 ševci, krejčí a tkadlec. V Prostředkovicích měl živnost obchodník obilím, dále pak zde byl mlynář, krejčí, švec a výčep pálenky, v Sokolíčku 2 ševci, v Suché hospodský, krejčí, podkovář a tkadlec.

Ve Stonařově přibyl kromě již zmíněných budov v roce 1820 ještě jeden obecní dům, v Otíně byl obecní dům a vrchnostenská hájenka, v Sokolíčku také.

Domy byly většinou přízemní, starší ze dřeva, novější z kamene, krytinu měly šindelovou. Stáje a stodoly byly zcela dřevěné, pokryté slámou. Ve Stonařově bylo sedm domkářů pojištěno proti ohni.

nebo je také zužitkovali k pálení lihu. Sena a otavy nebyl přebytek, všechno se spotřebovalo doma. Jiný odbyt kromě trhu v Jihlavě obec neměla. Pokud přebývalo dřeva na otop, prodávalo se rovněž v Jihlavě.

2.5.1. Ocenění naturálních výnosů

Z obilovin se obvykle selo letní a zimní žito, ječmen a oves. V každé usedlosti se ve velkém množství sázely brambory, řepa, zelí a burgundská řepa. Lnu se pěstovalo málo a spotřeboval se doma.

Hromadně pěstované užitkové rostliny a plocha jimi osetá nebo osázená byla rozdělena a roztríděna podle jakosti do tříd.

Pole a louky do tří kromě Sokolíčka, kde byly dvě u polí a jedna u luk. Zahrady a pastviny do jedné, pouze v Otíně do dvou. Lesy do dvou v Otíně, Sokolíčku a Suché, do jedné ve Stonařově a Prostředkovicích.

Polní pozemky byly obdělávány ve Stonařově v tříletém turnusu s následujícím postupem a výnosem¹⁶ v měřících¹⁷ z jitra:

Pole I. třídy

Prvním rokem se selo žito na celé ploše, pohnojeno 4/8. Sklizeno 8 mandelů po 15 snopech, které daly výnos 17 měřic. Druhým rokem se na 3/8 sel ječmen, sklizeno 8 mandelů s výnosem 15 měřic, na zbylých 5/8 se sel oves, sklizeno 6 mandelů s výnosem 22 měřic. Třetím rokem se na 4/8 plochy částečně hnojilo, na ni se sázely brambory, kterých se sklídilo 130 měřic, dále pak zelí, řepa a len. Zbylé 4/8 se nechaly úhorem.

Pole II. třídy

Prvním rokem se selo žito na celé ploše, pohnojeno 5/8. Sklizeno 6 mandelů po 15 snopech, které daly výnos 14 měřic. Druhým se na 2/8 sel ječmen, sklizeno 6 mandelů s výnosem 14 měřic, na zbylých 6/8 se sel oves, sklizeno 5 mandelů s výnosem 18 měřic. Třetím se na 3/8 plochy částečně hnojilo, osázela se brambory s výnosem 90 měřic, zelí a řepou. Zbylých 5/8 zůstalo úhorem.

Pole III. třídy

Prvním rokem se selo žito na celé ploše, pohnojeno 6/8. Sklizeno 5 mandelů po 15 snopech, které daly výnos 10 měřic. Druhým se na celé ploše sel jen oves, sklizeny 4 mandele s výnosem 14 měřic. Třetím se na 2/8 plochy částečně hnojilo, na ni se sázely brambory, které daly 70 měřic, zelí a řepa. Zbylých 6/8 zůstalo úhorem.

Poněkud jiný byl agrotechnický postup v Sokolíčku, kde byla pole zařazena do dvou tříd.

Pole I. třídy

Prvním rokem se selo žito na celé ploše, pohnojeno 5/8. Druhým na 3/8 ječmen a 5/8 oves. Třetím 3/8 částečně pohnojeno, osázeny brambory, zelím, řepou a lnem. Zbylých 5/8 ponecháno úhorem.

Pole II. třídy

Prvním rokem se selo opět žito na celé ploše, pohnojeno 6/8. Druhým rokem jen oves. Třetím na 2/8 hnojeno, osázeno brambory, zelím, řepou a lnem. Zbylých 6/8 ponecháno úhorem.

Výnosy v okolních vsích se poněkud různily. Byly nižší než ve Stonařově, a to – v Otíně v I. tř. u žita 16 měřic, ječmena 16 m., bramborů 120 m. Ve II. tř. u žita 13 m., ovsa 17 m., ječmena 13 m., ve III. tř. u žita 9 m. a bramborů 60 m.

– v Prostředkovicích ve III. tř. u žita 9 m., bramborů 60 m.

– v Sokolíčku v I. tř. u žita 15 m., ovsa 20 m., ječmena 16 m., bramborů 110 m. Ve II. tř. u žita 10 m., ovsa 14 m. a u bramborů 80 m.

Obyvatelstvo získávalo vedlejší užítky pěstováním doplňkových plodin na polích. Ve Stonařově na 2 j. zelí, 4 j. řepy, 3 j. lnu, Otíně na 1 j. zelí, 3 j. řepy, 2 j. lnu, Prostředkovicích na 1 j. zelí, 2 j. řepy, 1 j. lnu, Sokolíčku na 1/2 j. zelí, 1 j. řepy, 1/2 j. lnu a Suché na 1 j. zelí, 3 j. řepy a 3 j. lnu. K tomu se ještě přidávaly výnosy bramborů ze zahrad.

Charakteristika vrchní půdní vrstvy polí.

I. třídu tvořila buď ornice, nebo bahnitá písčina, přičemž vespod bahna byl někdy štěrk. Do II. tř. byla zařazena pole, která měla zespodu ornice kamenité podloží, místy vlhké, místy silně blátivé, protkané podzemními prameny. Pole III. tř. byla položena výše a více vzdálena od obce, jejich ornice se částečně skládala z hlíny, částečně z hlinitého písku, přičemž na hlinitých a písčitých půdách byl víceméně stejný výnos.

V Sokolíčku se pole dělila do dvou tříd. Do I. tř. patřila ta, která se nacházela v blízkosti obce. Ornice se skládala převážně z písku na štěrkojílovitém podloží. Pole II. tř. byla výše položena, zčásti na nevzdělaných místech dále od vsi při lesích, kterými byla také stíněna. Ornice byla buď písčitá, nebo jílovitě písčitá. Podloží měla ze štěrku a kamení.

Louky

Výnosy byly odhadnuty v centnýřích¹⁸ z jitra. I. tř. (seno a otava) – Stonařov 20 c. a 12 c., Otín 16 c. a 10 c., Prostředkovice 18 c. a 12 c., Suchá 18 c. a 12 c., II. tř. (seno) – všude 12 c., III. tř. (seno) – všude 8 c. V Sokolíčku byla jedna společná třída s průměrným výnosem 15 c. sena.

Ve Stonařově a Otíně dávaly louky v I. tř. sladkou, II. tř. smíšenou a ve III. tř. kyselou píci. V Prostředkovicích, Sokolíčku a Suché jen smíšenou.

Louky I. tř. ve Stonařově ležely na rovině při Jihlávce, mohly jí být zavlažovány, ale také zaplavovány při povodních. Jejich vrchní vrstva byla složena z hlubokého bahnitěho písku, travní porost měly hustý. Louky II. tř. byly vlastně lepšími polními loukami, jejichž povrch tvořila písčitá hlína. S ohledem na podloží, které bylo sušší, byl jejich výnos průměrný. Louky III. tř. byly ve skutečnosti špatnými poli a lesními loukami, v jejichž povrchovém složení převládala studená bahnitá a hlinitá půda. Také porost měly řidší.

Louky v Sokolíčku byly převážně vlhké a studené. Půdní svršek měly složený z rybníčního písku s místy málo propustným jílem. Vedlejší užitek z luk spočíval v možnosti pastvy.

Zahrady

Měly malou výměru. Ve Stonařově se na nich pěstovalo ovoce, zelenina a brambory, méně tráva. Poskytovaly výnosy rovnající se I. tř. polí.

Pastviny

Dávaly smíšenou píci, patřily k nim ponejvíce pastvinové parcely nebo lesní zatravněné plochy. Svršek byl hlinitopísčité a štěrkovitý. Ve Stonařově a Prostředkovicích se jejich výnos odhadl na 3/8 z luk III. tř., tedy 3 centnýře z jitra.

Pouze v Otíně byly pastviny rozděleny. Do I. tř. patřily téměř naprosto velké pastevní parcely. Jejich půdní svršek byl složen z vrstvy pískovitého jílu, který spočíval buď na jílovitém, nebo štěrkovitém podkladu. Výnos se odhadoval na 4/8 III. tř. luk, tzn. 4 centnýře z jitra za rok.

Do II. tř. patřily lesní louky. Půdní svršek měly šterkovitý s přimíseninami jílovitého písku na šterkovitém podloží. Výnos byl oceněn na 2 centnyře z jitra.

2.6. Lesní hospodářství

Podrobněji byly hospodářské výnosy lesů podchyceny na jihlavském panství od dvacátých let 19. století. Obmýtní doba byla určena na 100 let, lesní části očíslovány, porost rozdělen podle stáří do 100 a více let, plocha změřena v jiterch a čtverečních sázích a stanoven etát mýtní těžby stoletého lesa u měkkého a tvrdého dřeva v dolnorakouských sázích.¹⁹

K oceňovacím elaborátům jednotlivých obcí Stonařovska byly přiřazeny klasifikační protokoly z roku 1840, kde jsou lesy zaříděny, určena výměra a roční přírůstky v sázích na jitra v třicetipalcových²⁰ polenech, protokoly lesní komise z roku 1842, které obsahují výtah z oceňovacích a klasifikačních výkazů z roku 1828, naturální výnosové protokoly z roku 1844, vyhotovené lesní komisí po přezkoumání na zkušební ploše s údaji o dřevinách, naturálním výnosu a rozdělení lesů podle vlastníků. Katastrální ocenění z roku 1845, což je elaborát zpracovávající předcházející úpravy, odhady, údaje klasifikačního protokolu lesního úřadu a závěry naturálního výnosového protokolu. Obsahuje popis lesů podle kvality, možností odbytu a prodeje.

2.6.1. Druhovú skladba a výměra lesů podle vlastnictví

Druhovú skladba

Ve Stonařově²¹ byla zastoupena borovice 1/5, smrk 2/5, jedle 2/5, Otíně²² v I. tř. bor. 1/5, sm. 4/5, ve II. tř. bor. 4/5, sm. 1/5, Prostředkovicích²³ bor. 1/5, sm. 4/5, Sokolíčku²⁴ v I. tř. sm. 5/5, II. tř. bor. 5/5, Suché²⁵ v I. tř. bor. 1/8, sm. 7/8, II. tř. bor. 3/4, sm. 1/4.

Výměra podle vlastnictví

Ve Stonařově byla půda dominikální 95 j. 270 čtv. s., rustikální 13 j. 990 čtv. s., obecní 33 j. 620 čtv. s., Otíně v I. tř. dom. 298 j. 1080 čtv. s., rust. 2 j. 22,5 čtv. s., obec. 725 j., církevní 18 j. 1082,5 čtv. s., ve II. tř. totéž, Prostředkovicích pouze rust. 103 j. 1510 čtv. s., Sokolíčkou pouze dom., v I. tř. 179 j. 625 čtv. s., ve II. tř. totéž, Suché pouze rust., v I. tř. 151 j. 1270 čtv. s., ve II. tř. 76 j. 1245 čtv. s.

V lesní skladbě převládala borovice a smrk místy s vtroušenou jedlí. Jedle byla samostatně jen ve Stonařově. Zbylý lesní porost tvořily olše v lučních údolích.

2.6.2. Užitek, možnosti odbytu a prodeje

Stonařov

V katastru obce se nacházela lesní část Hinter den neuen Teich a Unter Birkenwald. Porost nebyl starší 100 let. Občasným porážením se získávala tyčovina, která se vozila do Jihlavy na prodej. Obecní les i lesy jednotlivých držitelů poskytovaly stavební, užitkové a palivové dříví, které se většinou spotřebovalo doma, takže se ho jen velmi málo prodalo.

Otín

Patřil sem lesní porost revíru Ottner Revier, obecní otínský les, les Pfarrwald náležející stonařovské faře a lesy jednotlivých majitelů. Městské lesy byly řádně obhospodářovány, periodicky probírány a postupně v mýtním článku káceny. Obmýtní perioda nebyla uvedena. Přibližně čtvrtina ročního výtěžku se v okrsku prodala jako kmenové dříví, zbytek byl po rozřezání na polena a po odečtu na deputát odvážen do Jihlavy na prodej.

Prostředkovice

Lesy byly pěstovány formou probírky podle potřeby. Obmýtní perioda nebyla přesně stanovena nejvíce však 100 let.

Sokolíčko

Veškerý lesní porost patřil do lesního revíru Neustifter Revier. Podle výtahu z oceňovacího a klasifikačního výkazu se zde nacházel stoletý a stodvacetiletý porost. Obhospodařován byl stejně jako v Otíně. Polena se odvážela do hlavního skladu v Jihlavě, část byla prodána, zbytek sloužil k otopu ve vrchnostenských kancelářích.

Suchá

Lesy poskytovaly pro vlastní potřebu stavební a užitkové dřevo a dřevo k otopu. Zbytek se prodal v Jihlavě.

2.6.3. Vedlejší užitek

Spočíval u městských lesů v prodeji přebraného dříví, tyčoviny, pařezů a kořenů v oferetním řízení. K tomu však docházelo až v novější době vzhledem k rostoucí ceně dřeva. Klacky, větve a vršky se dražily mezi pasekáři. Jako steliva se používalo jehličí a mechu, což platilo všeobecně dříve nebo v letech nedostatku slámy. V letních měsících byl povolen ve Stonařově chudině sběr roští a haluzí každý týden v úterý a ve svátky, v Sokolíčku v úterý a ve čtvrtek. Jehličí a mech se prodával i v lese Pfarrwaldu. V obecních lesích ve Stonařově a Otíně se dobývaly pařezy a bralo jehličí. V obecním otínském lese se také pásal vepřový dobytek. To samé platilo i pro lesy poddaných.

2.7. Naturální potřeby, výrobní náklady a peněžité výdaje²⁶ na chod průměrné selské usedlosti

V protokolech hospodářské komise byly nutné náklady spojené s vykonáváním ruční a potažní práce a provozní náklady pro obec Stonařov a okolní obce vyčísleny podle údajů obecních představených vycházejících přitom z místních katastrálních cen platných v roce 1824.

Na tomto základě byl sepsán 24. listopadu 1843 protokol o stanovených nákladech jednoho dne ruční a potažní roboty²⁷ za přítomnosti katastrálního oceňovacího komisaře, obchodního jednatele, rychtářů a dalších představitelů obecní správy.²⁸

Následný soupis naturální potřeby a jejího peněžního výpočtu podle cen z roku 1824 měl za účel zjistit výrobní náklady jednoho dne ruční a potažní roboty podle protokolu z 24. listopadu 1843 sepsaného v obci Stonařov v daňovém okrese jihlavských statků.²⁹

Obsahoval již úředně upravené údaje o výši mzdy a velikosti naturálních potřeb pracovního personálu, objemu naturální spotřeby celé domácnosti hospodářské usedlosti, míře nákladů na krmení tažného dobytka a pořizovacích cenách hospodářského náradí.

2.7.1. Výdaje na čeledína

Mzda a naturální spotřeba

Roční mzda činila 16 zl., na různá vydání 1 zl. Spotřeba v naturáliích 5 měřic ovsu v hodnotě 2 zl. 30 kr. (m. po 30 kr.), 6 loktů jemného plátka za 1 zl. 30 kr. (l. po 15 kr.), 6 loktů hrubého plátka za 1 zl. (l. po 10 kr.), 1/4 měřice lnu a bramborů za 40 kr.

Celkem 22 zl. 40 kr.

Denní strava

Snídaně se skládala z chleba a polévky z podmáslí nebo mléka, ve které byly zavařeny kroupy nebo brambory. K obědu měla čeleď celoročně polévku s chlebem a k ní kaši

nebo brambory. K večeři se jedl chléb a maštěné brambory. V době žní se snídala kaše z pšeničné mouky a k obědu byl též pokrm z mouky. K přesnídávce a svačině se jedl chléb a pro vylepšení dostávala čeleď pálenku. K večeři se pilo pivo. Ve sváteční dny jako na Nový rok, o Velikonocích, ve svatodušních svátcích, na posvícení, o Vánocích a poslední masopustní den se jedlo maso.

2.7.2. Roční množství potravin, náklady na stravování a vedení domácnosti, ve které se nacházelo 7 dospělých osob, a to sedlák, selka, čeledín, 2 děvečky, pasák volů a pasák krav

Za rok se spotřebovalo 6 měřic pšenice v ceně 11 zl. 36 kr. (m. po 1 zl. 56 kr.), 50 m. žita za 54 zl. 10 kr. (m. po 1 zl. 5 kr.), 6 m. ječmene za 5 zl. (m. po 50 zl.), 70 m. bramborů za 14 zl. (m. po 12 kr.), 80 liber³⁰ sádla za 16 zl. (l. po 12 kr.), 100 liber soli za 8 zl. 20 kr. (l. po 5 kr.), 912 mázů³¹ sbíraného mléka za 11 zl. 24 kr. (m. po 3/4 kr.), 30 mázů pálenky za 6 zl. (m. po 8 kr.), 40 mázů piva za 2 zl. 8 kr. (m. po 3/4 kr.), 60 liber masa za 4 zl. (l. po 4 kr.) a 8 sáhů dřeva za 12 zl. (s. po 1 zl. 30 kr.).

Výdaje na kuchyňské nádobí činily 2 zl., ložní prádlo 4 zl., mýdlo na praní 4 zl. 48 kr. a svíčky 1 zl.

Celkem 156 zl. 26 kr., z toho na osobu připadlo 22 zl. 21 kr.

Po připočtení částky 22 zl. 40 kr. vyjadřující výši celoroční mzdy a naturální spotřeby na jednoho pracovníka činila roční finanční hodnota nákladů 45 zl. 1 kr. Při 300 pracovních dnech v roce byla jejich výše na jeden pracovní den 9 kr.

2.7.3. Výdaje na den potažní práce jednoho páru volů

Pár čtyř až pětiletých práceschopných volů měl cenu 100 zl. Postroj stál 1 zl., brány s železnými hřeby 4 zl., hákový pluh 4 zl., obyčejný pluh 4 zl., vůz s příslušenstvím 30 zl. Hospodářské nářadí celkem 43 zl. Z pořizovací ceny nářadí vycházely při desetileté životnosti průměrné náklady na rok 4 zl. 18 kr. Roční opravy přišly na 2 zl. a cena kolomazi na 30 kr. Celkem 6 zl. 48 kr.

Výdaje na krmení jednoho páru volů

Pár volů během 8 pracovních měsíců (245 dnů) spotřeboval sena 49 centnýřů (denně 20 liber) v ceně 22 zl. 3 kr. (c. po 27 kr.), otavy 12 c. (denně 5 l.) v ceně 4 zl. 17 kr. 2/4 (c. po 21 kr.), ovsu 12 měřic v ceně 6 zl. (m. po 30 kr.), soli 12 l. v ceně 1 zl. (l. po 5 kr.). Celkem 33 zl. 20 kr. 2/4.

Během 4 zimních měsíců (120 dnů) spotřeboval sena 18 centnýřů (denně 15 liber) v ceně 8 zl. 6 kr., otavy 6 c. (denně 5 l.) v ceně 2 zl. 6 kr. a 15 měřic bramborů (denně 1/8 měřice) v ceně 3 zl. (m. po 12 kr.) Celkem 13 zl. 12 kr.

Celoročně činily výdaje na krmení jednoho páru volů 46 zl. 32 kr. 2/4. Veškeré roční výlohy na pár volů sestávaly z výdajů na opravu opotřebovaného nářadí ve výši 6 zl. 48 kr., výloh na krmení 46 zl. 32 kr. 2/4, mzdy a ceny naturálií čeledína 45 zl. 1 kr. Dohromady 98 zl. 21 kr. 2/4.

Při vydělení této sumy 300 pracovními dny vycházel náklad na den potažní práce 19 kr. 2/4.

2.8. Výkaz o cenách plodin

Protokol opravených cen z 11. ledna 1842 týkající se výrobků v obci v roce 1842³² pořízený ve Stonařově katastrálním oceňovacím komisařem byl po odsouhlasení podepsán obchodním jednatelem, rychtářem a osmi členy obecního výboru.

Při tvoření katastrálních cen byla srovnávána kvalita produktů a jejich cena v okolí a vzata v úvahu vzdálenost obcí od oblastního trhu v Jihlavě. Obecní výbor prohlásil, že

se vypěstované produkty v obvodu obce přinášejí jen zřídka na nejbližší trh do Jihlavy, protože při převažující domácí spotřebě jich přebývá jen málo a také je skupují handlíři spolu s povozníky na poštovní silnici.

O cenách z roku 1824, které měly být základem pro stanovení současných, nebylo členům obecního výboru nic známo. Proto komise vycházela z údajů cenového protokolu sestaveného vrchností roku 1826 pro jihlavský daňový okrsek.

2.8.1. *Ceny hlavních plodin*

Žito

Podle zmíněného cenového protokolu bylo pro Stonařov a všechny sousední obce, kterých se týkaly v roce 1824 průměrné ceny na jihlavském trhu, navrženo za dolnorakouskou měřici 59 kr. Protože jeho kvalita byla ve srovnání s obcemi nacházejícími se blíže Jihlavy Vilancem, Popicemi a Cerekvičkou poněkud horší a také s ohledem na větší vzdálenost na trh, byla cena mírně zvýšena na 1 zl. 6 kr. To platilo i pro vedlejší obce Prostředkovice, Sokolíčko a Suchou.

Pro obce Otín a Dlouhou Brtnici, nalézající se jižně, kde byla kvalita žita ještě horší, byla cena stanovena na 1 zl. 2 kr.

Ječmen

Cenový protokol vykazoval průměrnou cenu k roku 1824 50 kr. S ohledem na skutečnost, že na trhu v Jihlavě v tomto roce cena ječmene mimořádně stoupla a v současnosti se jevila tudíž vysoká, byla pro Stonařov a další obce Suchou, Sokolíčko a Prostředkovice snížena na 48 kr.

Možnost prodeje byla nepatrná, protože jeho kvalita byla nižší než v obcích nacházejících se blíže Jihlavy. Pro Otín a Dlouhou Brtnici, kde byl ječmen ještě v horší kvalitě a velké vzdálenosti od trhu, byla stanovena cena 46 kr.

Oves

Cena ovsa byla v roce 1826 stanovena v souladu s průměrnou cenou na trhu v Jihlavě na 27 kr. Jelikož se kvalita této plodiny jevila na území ve všech shromážděných obcích dobrá a nacházela na poštovní silnici odbyt, byla cena bez rozdílu upravena na 30 kr.

2.8.2. *Ceny vedlejších plodin*

Brambory

Cenový návrh pro tuto plodinu obnášel 16 kr. za měřici. Vzhledem k ceně žita a okolnosti, že jen v blízkém okolí města stála 14 kr., bylo pro Stonařov, Prostředkovice, Sokolíčko a Suchou navrženo 12 kr. U Otína a Dlouhé Brtnice se kvůli nižší kvalitě snížila na 10 kr.

Seno

V okrsku činila cena centnýře sladkého sena 20 kr., kyselého 16 kr. Po přihlédnutí k rozdílným cenovým poměrům u tohoto druhu píce při poštovní silnici a s ohledem na poměry v sousedních obcích byla navržena u sladkého 30 kr., smíšeného 25 kr. a kyselého 20 kr. Pouze pro Otín a Dlouhou Brtnici vzhledem k horší kvalitě snížena u každého druhu o 3 kr.

Otava

Cena určena o pětinu nižší v porovnání se senem.

Měkké dřevo³³

Dolnorakouský sáh měkkého dřeva stál 1 zl. Protože ale zbylé obce panství začaly vznášet námitky a sousední obce Hladov z daňového okrsku Nová Říše a Nepomuk z daňového okrsku Brtnice měly za sáh 1 zl. 26 kr., bylo na tuto cenu ve shodě s přítomnými přistoupeno.

Pouze u Dlouhé Brtnice se vzácně nacházel buk. Vzhledem k velké vzdálenosti od města, podobně jako tomu bylo u obce Popice, byla navržena cena za sáh 2 zl. 24.

Oceňovací komisař si vyhradil právo úpravy cen. Konečné ceny byly následující:³⁴

Centnýř sladkého sena v Sokolíčku stál 30 kr., kyselého ve Stonařově 24 kr., Otíně 21 kr., smíšeného v Sokolíčku a Otíně 24 kr. Sladké otavy v Sokolíčku 24 kr., smíšené ve Stonařově, Prostředkovicích a Suché 21 kr., v Otíně 18 kr., kyselé ve Stonařově 18 kr., Otíně a Suché 14 kr.

Měřice žita stála 1 zl. 5 kr., ječmene 50 kr., ovsu 30 kr., bramborů 12 kr. Denní obvyklá mzda nádeníka byla stanovena na 8 kr., mimořádná 12 kr., cena dvouspřežního volského potahu na den 20 kr.

3. Závěr

Zemědělská výroba byla na Stonařovsku provozována jednak na poddanské půdě, jednak na zakoupených pozemcích bývalých panských dvorů v Otíně a Sokolíčku. Kromě toho vlastnila každá obec společná pole a pastviny. Ve Stonařově se nalézaly obecní pozemky východně v protáhlém údolí směřujícím až ke hranicím obce mezi komunikacemi Bei dem Trebitscher Weg a poli Unter dem Kneschitzer Weg (Obr. příl. č. 1). Většina dominikální půdy nacházející se na jižním okraji katastru a na jihu byla zalesněna, zbylá pole a louky pronajaty.³⁵ Od konce 18. století přibýly v obci nové louky a pastviny na úkor početných vysoušených rybníků.³⁶

Z popisu obcí a přehledu znázorňujícího zastoupení jednotlivých kultur v katastrech obcí se jeví podíl orné půdy vůči lesům u Stonařova 7,4 : 1, Prostředkovic 3,0 : 1, Suché 2,1 : 1, Otína 0,4 : 1, Sokolíčka 0,4 : 1. Značné rozdíly co do rozsahu polí a lesů v jednotlivých obcích odpovídají odlišnému vývoji a formování jejich plužin v minulosti.³⁷

Ve Stonařově nebyly až na nepatrné výjimky u selských usedlostí lesy. Ani později se vlastnictví lesů u jednotlivých majitelů v obci příliš nerozšířilo.

Velká rozloha zemědělsky využívané půdy ve Stonařově ukazuje snahu obdělávat ji v co největším rozsahu při přetrvávání extenzivního trojpolního systému, přičemž od konce 18. století i na Stonařovsku dochází k postupnému přechodu od úhorového hospodaření ke střídavému. Nástup střídavého způsobu se projevil využíváním části zbylé třetiny pozemků k pěstování bramborů, zelí, řepy a lnu. Ve 40. letech dosáhly brambory svého velkého uplatnění a staly se trvalou plodinou využívanou v hospodářském cyklu. Sázely se zde již před napoleonskými válkami.³⁸

Při tříletém cyklu se hnojilo dvakrát, a to prvním a třetím rokem podle kvality pozemků a druhu plodiny. Na polích I. tř. prvním rokem k žitu pouze polovina plochy, ve II. tř. pět osmin, ve III. tř. tři čtvrtiny. Třetím rokem ve všech třech třídách k bramborům, zelí a řepě jen částečně. Druhým rokem se k ječmenu a ovsu vůbec nehnojilo. Nízké stavy dobytka ovšem všeobecně znemožňovaly hnojit v potřebném množství.

Důležitým ukazatelem pro sledování rostlinné výroby byl kromě využití orné půdy i poměr jednotlivých pěstovaných plodin.

Nejvíce se selo žito, a to v prvním roce na celé ploše polí všech tříd. Druhým rokem převažovala osevní plocha ovsu nad ječmenem. Ten se ve III. tř. druhým rokem vůbec

nesel. Podíl ovsa na celkové sklizni obilovin spolu s rozsahem luk a pastvin jsou nepřímými doklady rozsahu chovu dobytka při absenci pícnin. Průměrné obilní výnosy i výnosy u bramborů z jitra orné půdy byly ve srovnání s poli stejné třídy v nedaleké Brtnici vyšší.³⁹

Pro Stonařov byl charakteristický vysoký stupeň diferenciacce pozemkové držby způsobený postupným dělením selských gruntů. Z původního lánového obyvatelstva vzniklo 79 zemědělských usedlostí, ve kterých značně převažovali střední a malí zemědělci. Práci v zemědělství vykonávalo kolem 250 zemědělských nádeníků, kteří žili jako podruzi u sedláků. Ostatní nádeníci nacházeli obživu v lese a při příležitostných pracích. Celkem tvořili nejpočetnější skupinu obyvatelstva v počtu 252 rodin.

Poddaní věnovali obdělávání půdy všechny síly. Přitom používali pluhu nebo hákového pluhu s jedním nebo více páry tažných volů, řidčeji koní. Překážkami ve zlepšení způsobu využití půdy byly kromě přetrvávajícího trojstranného hospodaření i vysoká poloha ve studené krajině, svažitosť pozemků, jejich špatná arondace⁴⁰ a nedostatek hnoje.

Až setba pícnin a osázení větší plochy pozemků brambory mohla umožnit zvýšení stavu hovězího a vepřového dobytka, což se pak promítlo i do změny jídelníčku obyvatelstva.

Veškerá zemědělská produkce byla kromě ovsa a bramborů v této době zaměřena na samozásobování.

Řemeslem i zemědělstvím se zabývalo 12 rodin. Je to doklad jedné z fází pronikání řemesel na venkov při hledání konzumního spotřebitele nezemědělského zboží mimo město.

Samostatných pravidelných výdělečných řemesel a služeb, které pracovaly pouze pro místní trh, tzn. řemesel policejních, bylo v samotném Stonařově 32. Z nich bylo nejvíce diferencováno podle oborů řemeslo potravinářské (11), zpracovávající dřevo (4), textilní (4), kožedělné (3) a kovodělné (2). Nejrozšířenější řemeslnou výrobou bylo punčochářství, které bylo tradiční již v minulosti. Stonařov spolu se Slavonicemi se stal od konce 18. století největším střediskem punčochářského řemesla na Moravě.⁴¹

Pro jeho zásobování surovinami a odbyť výrobků se vytvořil specializovaný trh, využívající přepravní možnosti na poštovní silnici. Komunikace sloužila kromě vojenských a poštovních účelů především dálkové a místní přepravě nákladů, na níž se obyvatelé podíleli formanstvím a přípřežnictvím.

V obci se konaly tři výroční trhy zároveň s dobytčími a jeden týdenní trh.

V daňovém okrese Jihlava se nacházel chov koní na vysokém stupni.⁴² Obchod s lepšími koňmi byl nezávislý na vlastních trzích a byl zprostředkován handlíři. Také obchod s vepřovým dobyt看em spočíval v jejich rukou. Mladý vepřový dobytek byl přiháněn z Uher a prodáván ve vesnicích sedlákům na výkrm. Na zpáteční cestě se pak vykupoval. Obchod s tažným dobyt看em byl naopak zprostředkováván při výročních trzích prostřednictvím dobytčích trhů v Kyjově a Hodoníně. Jatečný dobytek se rovněž přiváděl tímto způsobem na místní trhy, ale v mnohem menší míře.⁴³

Demografický vzestup od 70. let 18. století, spojený s jistou rozšířenou reprodukcí, projevující se v tržní výrobě obilovin a udělením privilegia konání tří výročních obilniných a dobytčích trhů spolu s týdenním trhem Stonařovu v roce 1782, byl ukončen v polovině 19. století. Tehdy totiž Stonařovsko dosáhlo svého populačního maxima. V roce 1850 měl Stonařov 2009⁴⁴ a ostatní obce dohromady 796 obyvatel.⁴⁵

V posledních desetiletích před rokem 1848 byla pro střední Jihlavsko příznačná relativně vysoká zalidněnost při jinak celkově podprůměrné hustotě obyvatelstva Českomo-

ravské vrchoviny.⁴⁶ Až do poloviny 19. století i zde rostlo obyvatelstvo úměrně s obyvatelstvem celé země. Vrchovina nebyla dosud oblastí depopulační.⁴⁷

Velmi vysoká byla obydlenost domů. V mnoha případech sloužilo stavení k bydlení dvěma i více domácnostem v jednom nebo dvou pokojích. Výstavba domů, související s nárůstem obyvatelstva od poslední čtvrtiny 18. století, si vynutila počátkem 19. století nové číslování místo starého z roku 1771. Od roku 1820 do roku 1843, tj. za 23 roky, bylo postaveno 17 domů. V domkářské zástavbě, která se značně rozvinula od 70. let 18. století, naprosto převažoval typ domu o jednom pokoji a komoře. V rolnické zástavbě, soustředěné kolem náměstí, bylo nejčastějším typem selské usedlosti stavení se světnicí, kuchyní a komorou. Všechna obydlí byla až na faru a vrchnostenský zájezdni hostinec přízemní. K nejstaršímu stavebnímu materiálu patřilo dřevo, později kámen, který těžili sedláci z vlastních lomů nacházejících se na jejich pozemcích.

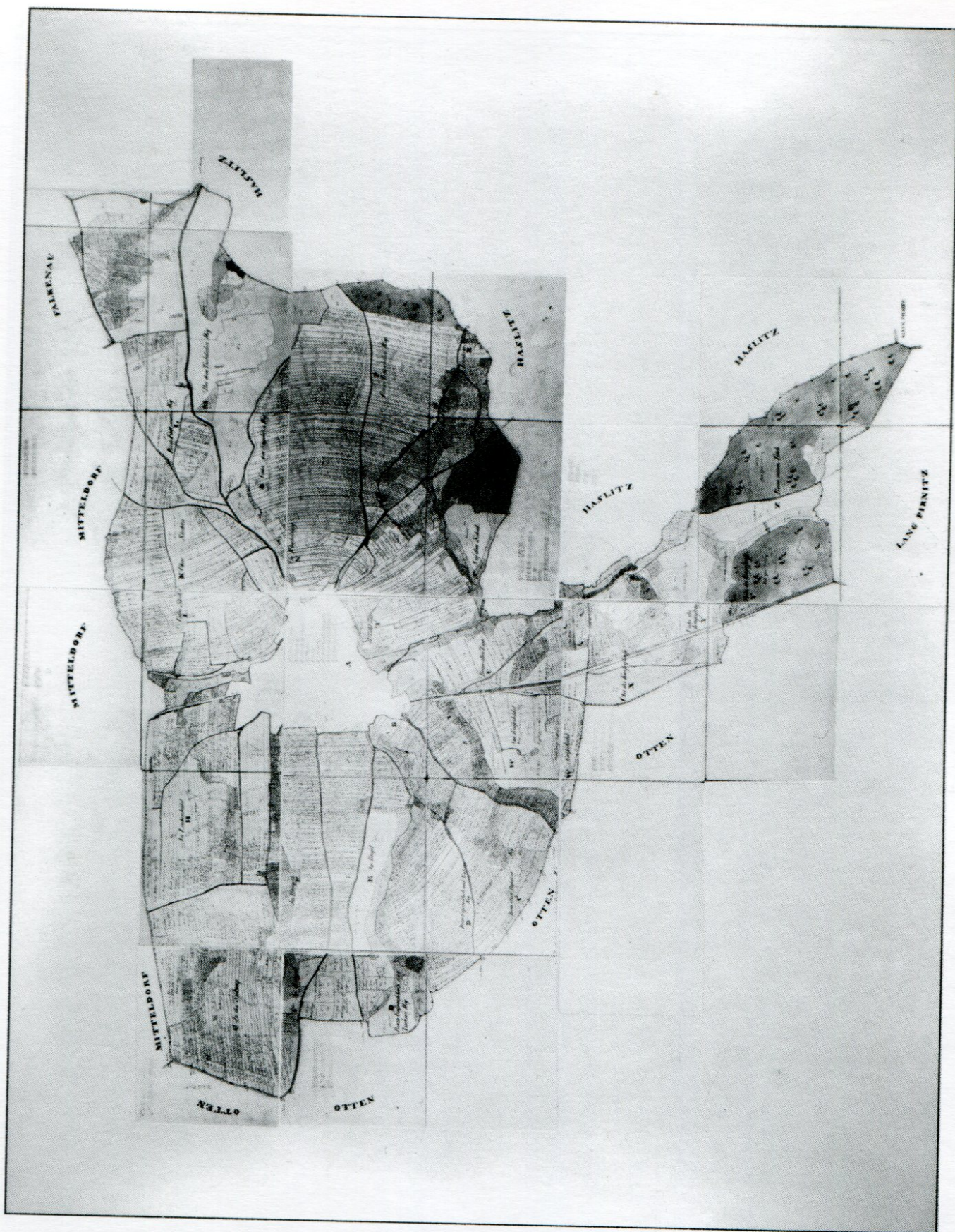
Brzdou dalšího vývoje, který se projevil mimo jiné trvalým populačním úpadkem Stonařovska, byla skutečnost, že se zde po vyčerpání extenzivních možností hospodaření neprojevila poslední fáze průmyslové revoluce dovršená v 60. a 70. letech 19. století.

POZNÁMKY

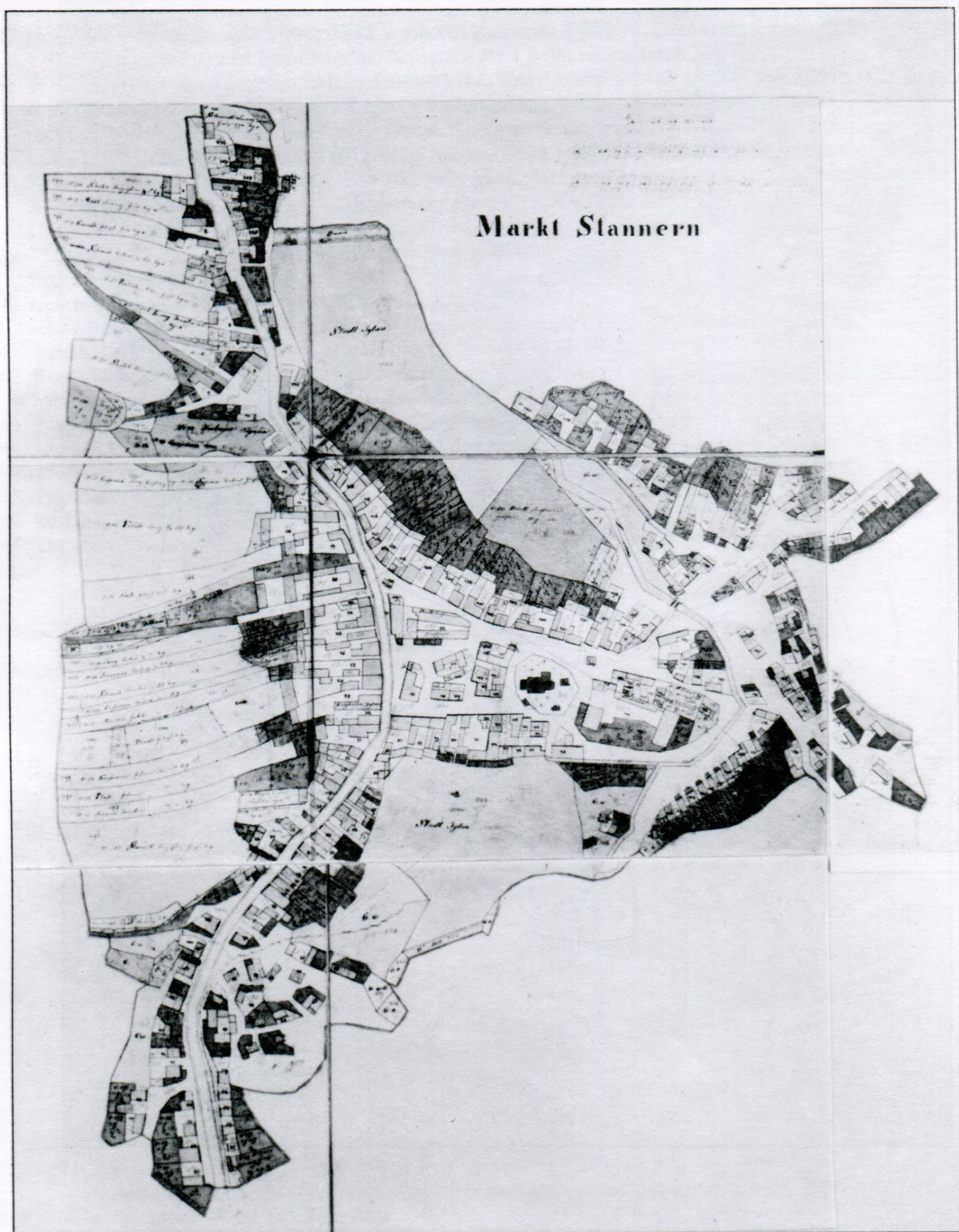
- 1 Státní okresní archiv v Jihlavě (SOkA), fond Městská správa Jihlava do roku 1848, František HOFFMANN – Karel KŘESADLO, Inventář sv. 1. Listiny (1240) 1269–1900 (1929), Jihlava Okresní archiv 1971, s. 103, čís. 397 1530 prosinec 20., s.1.
- 2 Tamtéž s. 127, č. 495 1560 září 22., Brno, Zachariáš z Hradce, nejvyšší komorník marakrabství moravského, kupuje od purkmistra a rady města Jihlavy ves Nevcehli s příslušenstvím za 425 kop grošů českých. V inventárním registru je zaměněn prodávajícím s kupujícím. Peter CHLUMECKY, *Die Regesten oder die chronologischen Verzeichnisse der Urkunden in den Archiven zu Iglau, Trebitsch, Triesch, Gross-Bitesch, Gross Meseritsch und Pirnitz sammt den noch ungedruckten briefen Kaiser Ferdinand des Zweiten, Albrechts v. Waldstein und Rombalds Grafen Collalto*, Brünn 1856, s. 66, č. 465 uvádí mylně ves Cerekvičku.
- 3 Vladimír NEKUDA, *Zaniklé osady na Moravě v období feudalismu*, Brno 1961, s. 81.
- 4 Tamtéž, s. 125.
- 5 Viz F. HOFFMANN – K. KŘESADLO, c. d., s. 74, č. 262 1505 květen 2. Rychtář Ladislav Pilgramer spolu s bratrem Zikmundem prodávají městské radě v Jihlavě městskou rychtu s vybavením, tj. malým mýtu Stonařova za 2200 kop grošů míšeňských.
- 6 Albin HEINRICH, *Allgemeine Uebersicht der physikalischen und politischen Verhältnisse des Iglauer Kreiss*. In: Gregor Wolny, *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert, VI. Band, Iglauer Kreis und mährische Enklaven*, Brünn 1842, s. IX.
- 7 Iglauer Steckrüben, tamtéž, s. XI.
- 8 Gregor WOLNY, *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert, VI. Band, Iglauer Kreis und mährische Enklaven*, Brünn 1842, s. 40.
Na základě oznámení c.k. Brněnské krajské vlády ze dne 3. listopadu 1850 došlo k přeložení termínů kouvu. Srov. Zákoník zemský a Věstník vládní pro korunní zem moravskou, rok 1850, s. 322.
- 9 Moravský zemský archiv (MZA) Brno, fond D 7, Matrika pozemku výnosového obce Stonařova, inv. č. M 95/Y, Summarium über die individuellen Ertrags = Bögen aller Grundbesitzer in alphabetischer Ordnung, dann aller ihre Grundstücke Anzahl, Flächen = Maaß, einjähriger Ertrag und jählerliche Steuer, 30. Jenner 1820.
- 10 MZA Brno, fond D 7, Matrika pozemku výnosového obce Stonařova, inv. č. M 95/Y, Steuer Gemeinde Stannern, Verzeichniß aller Häuser jeder Ortschaft obigen Steuer = Gemeinde, nach den einzelnen Hauszahlen, Eingenthümern, Wohnungen und Bauorten, sammt einer Classification gedachter Häuser für die Häuser = Steuer, 17. August 1820.
Jitro = 1600 sáhů čtv. – víd. = 2 korce = 3 měrice = 0,5755 ha. Viz Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Stát. obl. archiv v Plzni – Muzeum Šumavy v Sušici 1984, s. 61.
- 12 Sáh čtvereční (plocha) – vídeňský = 3, 597 m². Viz G. HOFMANN, c. d., s. 84.

- 13 MZA Brno, D 8, Stonařov č. kart. 904, inv. č. 2502, Catastral Schatzungs – Elaborat der Steuer – Gemeinde Stannern, 15. März 1844, Otín č. kart. 691, inv. č. 1881, Catastral Schatzungs – Elaborat der Steuer – Gemeinde Ottenn, 10. März 1844, Prostředkovice č. kart. 572, inv. č. 1550, Catastral Schatzungs – Elaborat der Steuer – Gemeinde Mitteldorf, 20. März 1844, Sokolíčko č. kart. 215, inv. č. 542, Catastral Schatzungs – Elaborat der Steuer Gemeinde Falkenau, 25. März 1844, Suchá č. kart. 207, inv. č. 522, Catastral Schatzungs – Elaborat der Steuer – Gemeinde Dürre, 3. März 1844.
- 14 Zhotovovali nápravy, podstavce a korby do vozů a saní.
- 15 Procentuální vyjádření rozlohy půdy a jednotlivých druhů pozemků:
 Stonařov – pole 62,2 %, louky 14,4 %, zahr. 0,7 %, pastv. 10,4 %, les 8,4 %, stav. pl. 0,9 %, neuž. p. 3,0 %
 Otín – pole 24,3 %, louky 12,6 %, zahr. 0,2 %, pastv. 9,3 %, les 51,1 %, stav. pl. 0,2 %, neuž. p. 1,9 %
 Prostředkovice – pole 55,9 %, louky 10,6 %, zahr. 0,2 %, pastv. 12,1 %, les 18,5 %, stav. pl. 0,5 %, neuž. p. 2,2 %
 Sokolíčko – pole 26,6 %, louky 8,4 %, zahr. 0,1 %, pastv. 8,2 %, les 54,7 %, stav. pl. 0,3 %, neuž. p. 1,7 %
 Suchá – pole 53,0 %, louky 10,6 %, zahr. 0,1 %, pastv. 8,6 %, les 24,3 %, stav. pl. 2,9 %, neuž. p. 0,5 %
- 16 Všechny stanovené výnosy byly představiteli obce reklamovány. Ve Stonařově byl rychtářem Johann Giswein, členové výboru Mathes Schmied, Franz Pollak, Franz Friedl, Mathes Schmied č. 87, Mathes Pollak. K operátu jsou přiloženy protokoly podle jednotlivých usedlostí.
 Reklamace obsahovaly stížnosti proti údajům uvedeným v listu katastrálního výměru a ocenění. Podle guberniálního cirkuláře bylo od 1. srpna 1845 povoleno vznášet námitky v pěti případech: gruntovní nebo domovní parcela nebyla ve stěžovatelově vlastnictví, lišil se údaj o výměře, údaj o druhu pozemkové parcely, pozemková parcela byla nesprávně zatříděna, obydlí bylo nesprávně zařazeno do jiné bytové kategorie.
- 17 Měřice dolnorakouská (objem, obilí) = 61, 487 l, G. HOFMANN, c. d., s.74.
- 18 Centnýř moravský = 56,0015 kg. G. HOFMANN, c. d., s.53.
- 19 K popisu lesů z hlediska vývoje správy lesního hospodářství, hospodářské úpravy, vývoje hospodářského stavu a skladby porostů v dějinném vývoji na Jihlavsku viz Jaromír MÁLEK, *Historický průzkum lesů lesního závodu Henčov*, Ústav pro hospodářskou úpravu lesů ve Zvoleně pobočka Brno, Brno 1963.
- 20 Palec (délka) vídeňský = 2,638 cm. G. HOFMANN, c. d., s.79.
- 21 MZA Brno, D 8, Stonařov č. kart. 904, inv. č. 2502, Auszug aus der Abschätzungs und Klassifikations Tabelle dt. 29. September 1828 über den Holzbestand der sämmtl. Kön. Iglauer städtischen Komun Wälder, und den hieraus in 100 jähriger Eintheilung entfallende jährlichen Holzbetrag 28. August 1842, Natural Ertrag Protocoll 29. Juni 1844, Hochwaldungen 14. Februar 1845.
- 22 MZA Brno, D 8, Otín č.kart. 691, inv. č. 1881, Auszug... 29. September 1828, Natural... 30. Juli 1844, Hochwaldungen 10. Februar 1845.
- 23 MZA Brno, D 8, Prostředkovice č. kart. 572, inv. č.1550, Natural... 30. Juni 1844, Hochwaldungen 9. Februar 1845. Chybí výtah z oceňovacího a klasifikačního výkazu.
- 24 MZA Brno, D 8, Sokolíčko č. kart. 215, inv. č. 542, Auszug... 29. September 1828, Natural... 27. Juni 1844, Hochwaldungen 5. Februar 1845.
- 25 MZA Brno, D 8, Suchá č. kart. 207, inv.č. 522, Natural... 31. Juli 1844, Hochwaldungen 4. Februar 1845. Chybí výtah z oceňovacího a klasifikačního výkazu.
- 26 Peněžité výdaje jsou uvedeny v konvenční měně.
- 27 MZA Brno, D 8, Stonařov č. kart. 904, inv. č. 2502. Protocoll welches über die Genehmigungskosten eines Hand und Zugtages in der Gemeinde Stannern aufgenommen wurde am 24. November 1843.
- 28 Kromě zástupců obcí Stonařovska byli přítomni i další představitelé obcí, a to Louček, Rosic, Cerekvičky, Vílanec a Beranovce. Za obec Vílanec bylo poznamenáno, že vykázaná spotřeba masa je příliš nízká, poněvadž se ve Vílanci musí každou neděli čeládce dávat masitá strava. Proto navrhovali roční spotřebu masa v průměrné selské domácnosti zvýšit na 150 liber. Zástupci Prostředkovic a Suché uvedli, že v obou jmenovaných obcích nedostává čeledín žádný oves.
- 29 MZA Brno, D 8, Stonařov č. kart. 904, inv. č. 2502. Zusammenstellung des Natural Bedarfes und Berechnung desselben zu Gelde nach den Preisen aus Jahres 1824 Behufs der Ermittlung der Gestehungskosten eines Hand u. Zugtages nach dem mit der Gem. Stannern des St. Bez. Iglau Landgüter aufgenommenen Protokolles 24. November 1843.
- 30 Libra moravská = 1/100 centnýře mor., = 32 loty mor. = 128 kventlíků mor., = 0,56 kg. G. HOFMANN..., c. d., s.71.
- 31 Máz moravský = 1/50 vědra = 0,756 mázu víd. = 1,0695 l. G. HOFMANN ..., c. d., s. 74.
- 32 MZA Brno, D 8, Stonařov č. kart. 904, inv. č. 2502, Preisberichtigungs Protokoll dto. 11. Jenner 1842, welches über die in Jahre 1842 in der Gemeinde bestandenen Produkten Preise aufgenommen wurde.
- 33 Jehličnany.
- 34 MZA Brno, D 8, Stonařov č. kart. 904, inv. č. 2502. Nachweisung Arbeits und Natural – Aufwandes bei den Cultur – Gattungen der Gemeinde Preiss Tariff nach der Einveihung in die hohen Orts bestimmten Preisstufen.

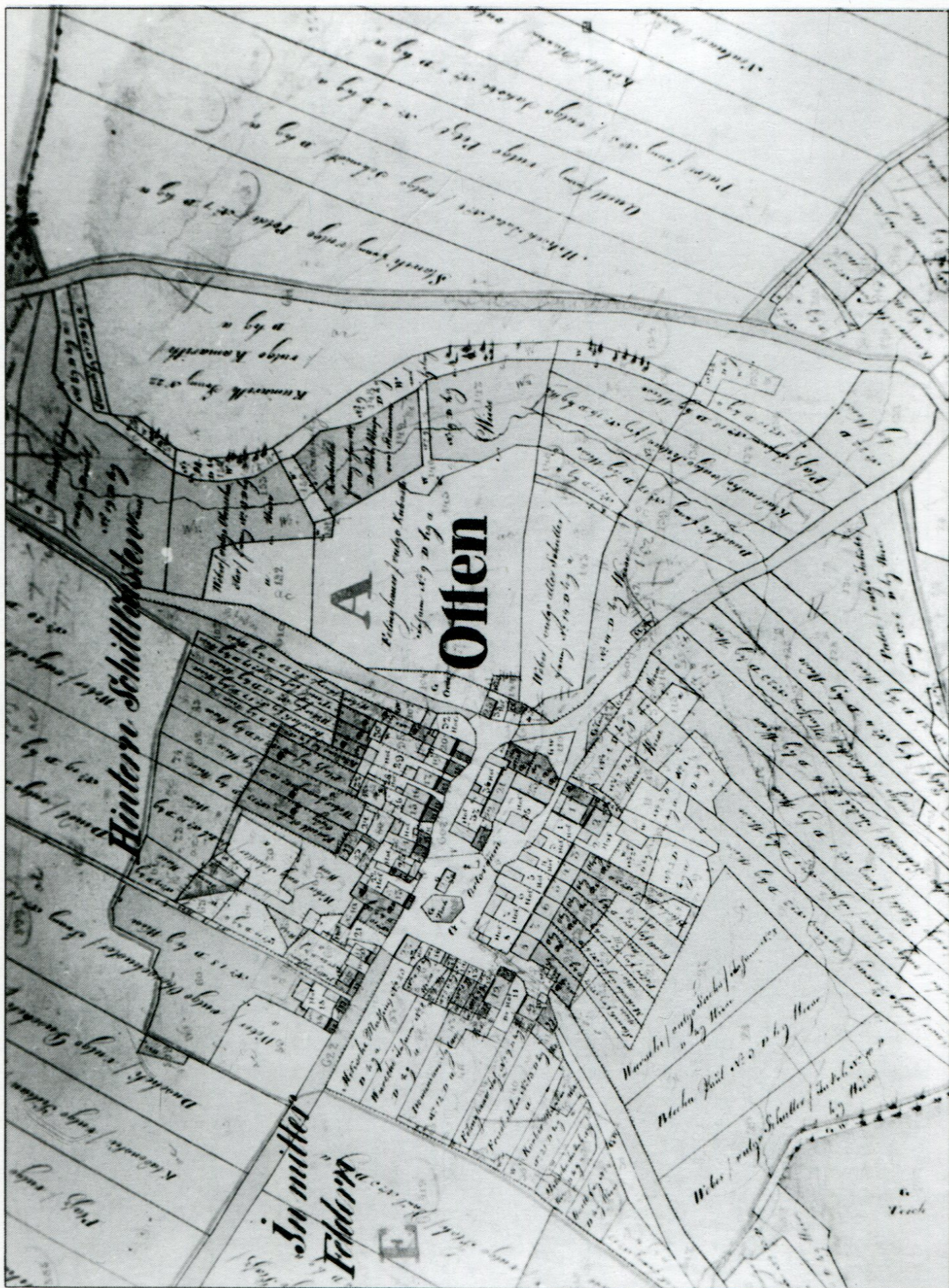
- 35 Největším nájemcem byla v roce 1835 hostinská Katharina Dietlová, která měla v nájmu pole a louky v jižní části katastru mezi lesy Unter der Kaiserstrasse a Beim neuen Teich.
- 36 SOkA Jihlava, Městská správa Jihlava do roku 1848, Vrchnostenský úřad, 1551–1580 (1884), IV. Mapy, č. 955, Grundrizz Des zu Königl. Stadt Iglauer = Guttern angehorigen Marckts Stannern so in A 1778 geometrisch auffgenohmen worden Von Nepomuk Krzaupal de Grunnenberg Juratus Geometra.
- 37 Lesní plochy na jižním okraji stonařovského katastru Beim neuen Teich do něj přešly z otínské plužiny.
- 38 Karel SCHREIBERS, *Nachricht von dem Steinregen, der sich am 22 sten Mai 1808 in und um Stannern in Mähren ereignet hat*. In: Gilbert's Annalen der Physik 1808, s. 228. Autor v úvodu podává všeobecnou charakteristiku území Stonařova.
- 39 Marie ZAORALOVA – Jan JANÁK, *Přechod od feudalismu ke kapitalismu*. In: Jan Janák a kol., *Dějiny Brtnice a připojených obcí*, Brno 1988, s.185.
- 40 Celkově nejdále postoupil proces arondace pozemků během dalšího vývoje v okolí Stonařova u obcí bývalého německého jazykového ostrůvku. Inf. Ing. Josef Příbyl, *Zemědělské družstvo Stonařov*.
- 41 Jan JANÁK, *Dějiny Moravy*, díl 3/1, *Hospodářský rozmach Moravy 1740–1918*, 1999, s. 116.
- 42 Bericht der Handels – und Gewerbekammer in Brünn über die gewerbs – und handels statistischen Verhältnisse ihres Bezirkes im Jahre 1851, Brünn 1852, s. 36.
- 43 Tamtéž, s. 275.
- 44 Josef BARTOŠ, Jindřich SCHULZ, Miloš TRAPL, *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*, Ostrava 1988, s.78.
- 45 Tamtéž, s. 72.
- 46 Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*, ČSAV Praha 1965, s. 96.
- 47 Tamtéž s. 96.

1. Stonařov, katastr obce, indikační skica z roku 1835. MZA Brno, sign. D 9, čís. kartonu 592, čís. mapy 2502. Foto A. Pecková.

2. Stonařov, intravilán obce, indikační skica z roku 1835. MZA Brno, sign. D 9, čís. kart. 592, čís. mapy 2502. Foto A. Pecková.

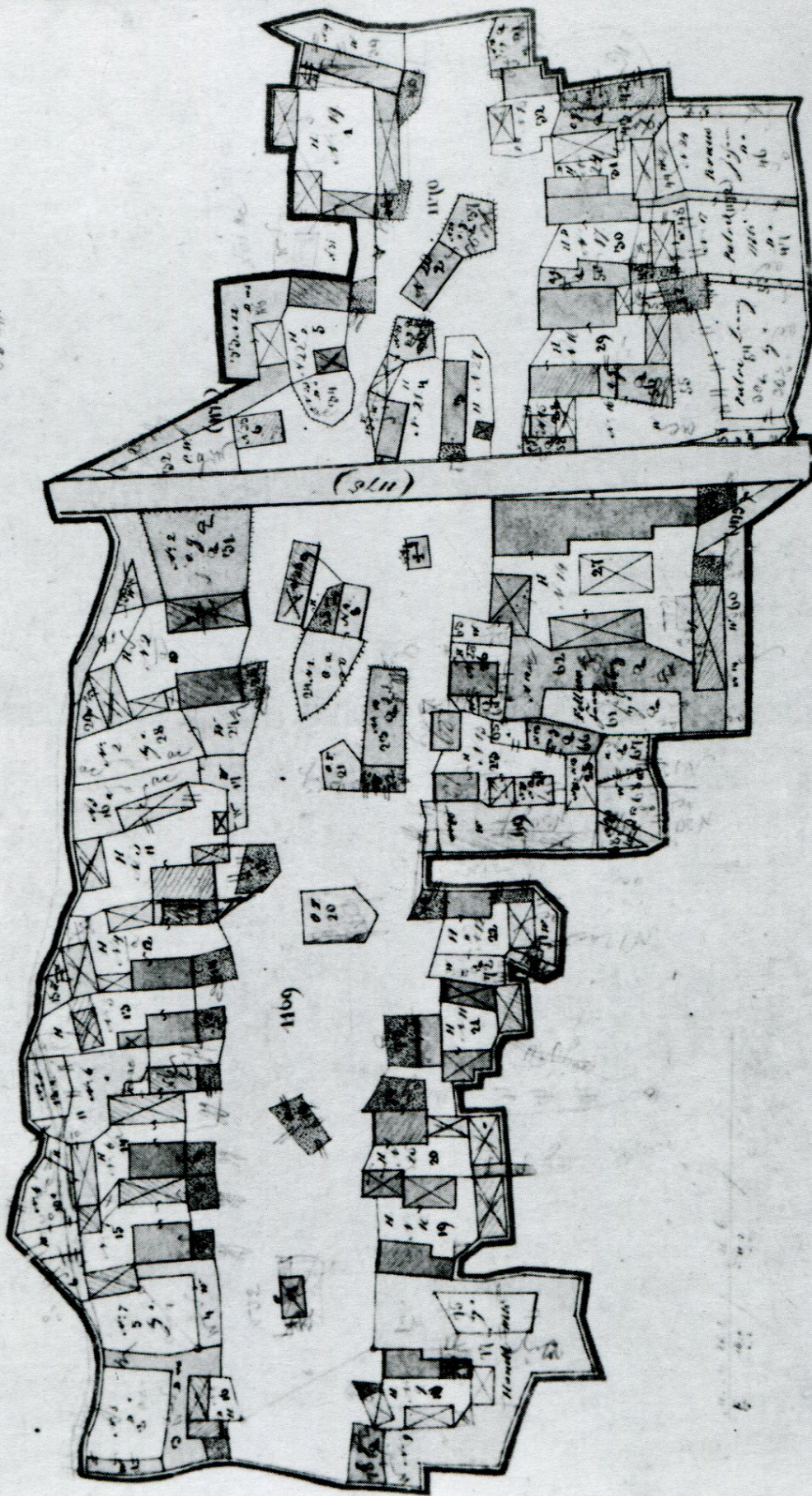

3. Otín, intravilán a část katastru obce, indikační skica z roku 1835, MZA Brno, sign. D 9, čís. kart. 449, čís. mapy 1881. Foto A. Pecková.

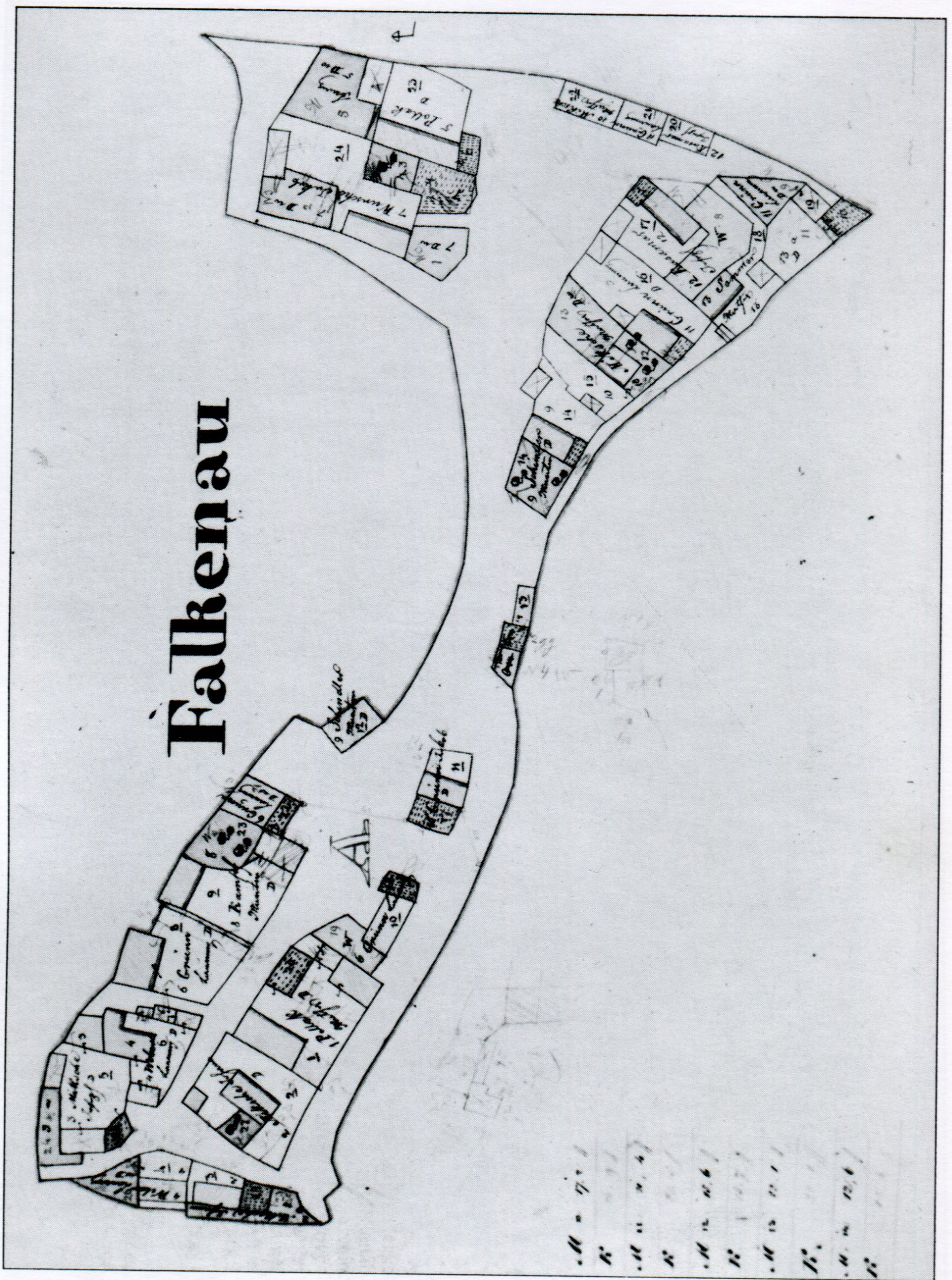

4. Prostředkovice, intravilán a část katastru obce, indikační skica z roku 1835, MZA Brno, sign. D 9, čís. kart. 370, čís. mapy 1550. Foto A. Pecková.

Dürre

5. Suchá, intravilán obce, indikační skica z roku 1835, MZA Brno, sign. D 9, čís. kart. 124, čís. mapy 522. Foto A. Pecková.

6. Sokolíčko, intravilán obce, indikační skica z roku 1835, MZA Brno, sign. D 9, čís. kart. 129, čís. mapy 542. Foto A. Pecková.

7. Stonařov, dům čp. 194, staré číslování 41. Doklad mizející domkářské zástavby z přelomu 18. a 19. st. při bývalé poštovní erární silnici Praha-Vídeň. Původní krytina šindelová, později plechová. Stav před demolicí k roku 1972. Foto L. Peltan.

8. Stonařov, pomístní jméno V Gromě, sklepy na brambory. Stav k roku 1985. Foto L. Peltan.

Wirtschaftliche und soziale Verhältnisse im Umfeld von Stonařov – Stannern in den 40er Jahren des 19. Jh.

Lubomír Peltan

Im Jahre 1820 lebten die Einwohner von Stannern in 197 Häusern. Von 1820 bis 1843 wurden hier 17 neue Häuser gebaut, in denen 1941 Einwohner lebten. Den Berufsklassen nach gab es hier 79 Familien, die in der Landwirtschaft tätig waren, 99 Familien lebten vom Handwerk, 12 Familien waren sowohl in der Landwirtschaft als auch im Handwerk tätig, 6 Familien waren in anderen Bereichen beschäftigt, 252 Familien verdienten ihren Lebensunterhalt als Tagelöhner.

In Otín (Otten) lebten 204 Einwohner in 27 Häusern, in Prostředkovice (Mitteldorf) 169 Einwohner in 23 Häusern, in Sokolíčko (Falkenau) 90 Einwohner in 15 Häusern und in Suchá (Dürre) 305 Einwohner in 30 Häusern.

In den großen Bauernhöfen gab es gewöhnlich 2 Pferde, 6 Ochsen, 4 Kühe, 2–3 Kälber, 2 Schafe und 2 Sauen, ferner 1–2 Wagen, einen Hakenpflug, Eggen, Sensen, Sicheln und Harken. In der Gemeinde waren 41 Pferde, 134 Ochsen, 137 Kühe, 99 Färsen, 7 Schafe, 29 Schweine.

Stannern besaß 1700 Joch 1045 Quadratklaster Ackerboden, Otín (Otten) 1244 Joch, 1240 Quadratklaster, Prostředkovice (Mitteldorf) 563 Joch, 310 Quadratklaster, Sokolíčko (Falkenau) 655 Joch, 1035 Quadratklaster und Suchá (Dürre) 941 Joch, 646 Quadratklaster.

Durch Stannern sowie die anderen Gemeinden seines Umfelds führte die k.u.k. Poststraße Prag – Wien, die von den Einheimischen bei den Ferntransporten sowie der örtlichen Beförderung genutzt wurde. In der Gemeinde wurden drei Jahrmärkte zusammen mit den Viehmärkten abgehalten. Der erste am Tag nach der hl. Mariä Lichtmeß, der zweite nach dem hl. Peter und Paul–Tag und der dritte am hl. Wenzel–Tag, jeden Samstag fand der Wochenmarkt statt.

Die älteren Häuser waren meistens aus Holz, die neueren aus Stein gebaut, die Dachdeckung war aus Schindeln, die Ställe und die Scheunen waren ebenfalls aus Holz gebaut und mit Stroh gedeckt. Sieben Häusler waren gegen Feuer versichert.

Die übliche Nahrung der Bevölkerung bestand, mit kleineren Abweichungen, aus Brot, Milch sowie aus Mehl– und Kartoffelprodukten, die am meisten gegessen wurden. Es wurden Wasser, sehr wenig Bier, bei den schweren Haus– und Feldarbeiten auch Schnaps getrunken. Fleisch wurde lediglich an großen Festtagen und beim Kirchweihfest gegessen.

Das Viehfutter bestand außer der Sommerweide aus Heu, Häcksel, Wurzelgemüse und Korn, das Schweinevieh lebte auch von den Küchenabfällen und wurde auf die Weide getrieben. Den Pferden und Ochsen wurde bei der schweren Arbeit Hafer oder Schrot aus Hafer oder Hinterkorn in einem Beutel ans Maul gehängt. Die Einwohner haben alle ihre Kräfte darauf verwendet, um den Boden zu bebauen. Auf den Feldern wurden Winterkorn, Gerste, Hafer und Kartoffeln angebaut, ferner wurden Kraut, Rübe, Sommergetreide, Burgunder Rübe und in einer kleinen Menge auch Flachs gezüchtet. Die Ernte erreichte nur durchschnittliche Werte, nur der Hafer war von einer guten Qualität. Die größeren Kartoffeln wurden von den Bauern verkauft oder zur Spiritusherstellung genutzt. Es gab keinen Überschuß an Heu und Grummet. Das überschüssige Holz wurde auf dem Markt in Iglau verkauft.

Die Wiesen und Weiden boten vorwiegend gemischtes Futter, die Gärten waren von einem kleinen Ausmaß, es wurden hier nurch ein bißchen Obst, Gemüse und Kartoffeln gezüchtet. Bedeutendere Waldstücke lagen im südöstlichen und südlichen Bereich der Gemarkung und gehörten der Stadt Iglau. In Stannern gab es, bis auf geringe Ausnahmen, keine Wälder bei den Anwesen. Auch später hat sich das Eigentum an Wäldern in der Gemeinde nicht sehr viel verbreitet.

Der Anstieg der Bewohnerzahl, zu dem es seit den 70er Jahren des 18. Jh. im Stannerner Gebiet kam, wurde um die Mitte des 19. Jahrhunderts beendet. Damals erreichte er seinen Höhepunkt. Im Jahre 1850 hatte Stannern 2009 und die umliegenden Gemeinden insgesamt 796 Einwohner.

Adresa autora:

Mgr. Lubomír Peltan, Stonařov 292, 588 33 Stonařov

Übersetzung: Alena Jakubičková